

Чжан Ян,

orcid.org/0000-0002-8044-8491

аспірант кафедри педагогіки

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

(Харків, Україна) *kin_f@ukr.net*

ВИТОКИ ПРОБЛЕМИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ

У статті висвітлюються витоки музичного виховання і навчання в педагогічній спадщині західноєвропейських учених. У статті показано, що значення музики для гармонійного розвитку і виховання особистості обстоювалися прогресивною спільнотою ще з античних часів. Видатні давньогрецькі мислителі Аристотель, Піфагор, Платон, Сократ визнавали магичну силу впливу музики на особистість, підкреслювали її здатність розвивати в людині прагнення до кращого, навіть наголошували на її лікувальному ефекті, підкреслювали переваги музичного мистецтва у вихованні.

Автором представлено розвиток ідей музичного виховання і освіти в педагогічній теорії практики починаючи з античних часів й до ХХ століття, висвітлено особливості трактування ролі музики для особистості та її розвитку. Простежено то висвітлено процес становлення і розвитку музичного виховання від поодиноких ідей і теорій до розгалуженої, системи виховання і навчання.

Показано, що з кінця ХІХ – початку ХХ століття розвиток таких наук, як фізіологія, анатомія, психологія підняли дослідження в цій галузі на якісно новий рівень – наукове обґрунтування та розробку отримали такі категорії, як естетичні почуття, естетичне сприйняття, психо-фізіологічні характеристики впливу музики на людину.

Було з'ясовано, що музично-педагогічна теорія і практика у ХХ столітті завдяки поглядам і діяльності окремих видатних західноєвропейських педагогів отримала інтенсивний розвиток, збагатилася новими ідеями, розробками, концепціями і теоріями.

Доведено, що в цей час набула надзвичайної популярності педагогічна система музично-ритмічного виховання швейцарського педагога Е. Жака-Далькроза, який вважав провідним методом творчого розвитку учнів пластичну імпровізацію, тобто імпровізоване створення рухових художніх образів під музику.

Автором представлено систему музичного виховання угорського композитора і педагога З. Кодая, особливістю якої є опора на народну музику (увесь процес навчання будувався на народно-пісенному музичному матеріалі), виховання музичної культури дітей через активний розвиток їх музичних здібностей.

Ключові слова: розвиток особистості, музика, музичне мистецтво, музичне навчання, музичне виховання.

Zhang Yang,

orcid.org/0000-0002-8044-8491

Graduate Student at the Department of Pedagogy

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

(Kharkiv, Ukraine) *kin_f@ukr.net*

THE ORIGINS OF THE PROBLEM OF MUSIC EDUCATION AND TRAINING IN WESTERN EUROPEAN SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL THOUGHT

This article is dedicated to the study origins of music education and upbringing in the pedagogical heritage of Western European scientists. The article shows that the importance of music for the harmonious development and education of the individual has been defended by the progressive community since ancient times. Prominent ancient Greek thinkers such as the Aristotle, Pythagoras, Plato, Socrates recognized the magical power of music on the individual, emphasized its ability to develop a person's desire for the best, even emphasized its therapeutic effect and emphasized the advantages of musical art in education.

The author presents the development of ideas of music upbringing and education in pedagogical theory of practice from ancient times to the twentieth century, highlights the peculiarities of the interpretation of the role of music for the individual and its development. The process of formation and development of music upbringing from single ideas and theories to a branched, system of upbringing and education is traced and highlighted.

It is shown that from the end of the X – beginning of the XX century the development of such sciences as physiology, anatomy, psychology raised research in this field to a qualitatively new level. Scientific substantiation and development received such categories as aesthetic feelings, aesthetic perception, psychophysiological characteristics of the influence of music on a person.

The author found that music and pedagogical theory and practice at the twentieth century to watch and give the attention of the most prominent European teachers, has rejected intensive development, has acquired new ideas, development, concepts and theories.

It is proved that the pedagogical system of musical rhythmic education of the Swiss teacher E. Jacques-Dalcroze has gained extraordinary popularity. He considered plastic improvisation, that is, the improvised creation of motor artistic images to music, to be the leading method of pupils' creative development.

The author present the system of musical education of the Hungarian composer and teacher S. Kodaly, the feature of which is the reliance on folk music (the whole learning process was based on folk-song music material), education of children's musical culture through active development of their musical abilities.

Key words: *personality development, music, musical art, music education, music upbringing.*

Постановка проблеми. Нині, коли в українському суспільстві відчувається гострий дефіцит духовності з огляду на зниження культурного рівня молоді, занепаду моральності, криміналізації суспільства, роль і значення виховання засобами музичного мистецтва набуває особливого значення й відповідає стратегічним завданням освітньої політики України.

Аналіз досліджень. Актуальні проблеми музичної освіти і виховання учнів були дослідженні в роботах таких учених, як А. Болгарський, В. Бутенко, С. Горбенко, О. Лобова, Л. Масол, О. Михайличенко, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, А. Соколова, Т. Танько, О. Хижна, Л. Хлебнікова, Г. Шевченко, В. Шульгіна, О. Щолокова та ін.

Як свідчить аналіз наукової літератури, незважаючи на актуальність проблеми виховання засобами музичного мистецтва, поза увагою дослідників залишилися питання становлення і розвитку проблеми в західноєвропейській науково-педагогічній теорії і практиці.

Мета статті – вивчити і проаналізувати витoki проблеми музичного виховання в науково-педагогічній думці Західної Європи.

Виклад основного матеріалу. Значення мистецтва, краси для виховання і розвитку особистості завжди високо оцінювалася прогресивною науковою спільнотою. Ще в античні часи діагностувався особливий інтерес до ролі краси й були зроблені перші спроби сформулювати її сутність. Так, Платон у своїх філософських діалогах схарактеризував мистецтво як містичну, релігійну категорію. Платон, продовжуючи і розвиваючи ідеї представників софістики, розглядав мистецтво як спосіб відтворення унікальних явищ природи, неповторності оточуючого світу. Найбільш виразними і ефективними засобами мистецтва філософ вважав музику, драматургію, епос (Платон, 1999: 19).

Цікавою є точка зору філософа на моральну, духовну роль мистецтва. Він розділяв засоби мистецтва на корисні для розвитку людини і шкідливі. Так, за його переконанням, торжеству ідеям добра, піднесенню людської думки, душі сприяють лише такі засоби мистецтва: філософські драми, морально очищені гімни та гімни на честь

богів. А поезія, навпаки, є шкідливою, гальмуючою силою, непотрібною і навіть небезпечною для суспільства (Платон, 1999: 19).

Заслуговує на увагу ставлення до музичного мистецтва для виховання, освіти і розвитку особистості, значення якого високо цінилося в античній традиції й розглядалося в триєдності «мусичних мистецтв» (танець, поезія, музика).

Високу оцінку музика знайшла в поглядах, ідеях, теоріях видатних філософів того часу Аристотеля, Піфагора, Платона, Сократа. Вони не тільки добре усвідомлювали значення музики для особистості, визнавали її можливості для розвитку високих прагнень і обстоювали переваги музичного мистецтва у вихованні, а й убачали в музиці навіть лікувальні можливості, спроможність до гармонізації Всесвіту, природи, тіла людини. Такі особливі можливості музики пояснювали властивостями її складників: мелодії і ритму, які підпорядковують єдиному емоційному настрою почуття слухачів.

Піфагор взагалі вивів на перший план значення ритму для усіх напрямів діяльності, вчинків, поведінки й обґрунтував спеціальну теорію успішної і щасливої долі. Таку здатність налаштуватися на вірний, узгоджений із навколишнім світом, ритм у своїх діях назвав «евритмією» (Ямвлих, 2002: 100).

Піфагор був переконаний, що за допомогою правильного застосування музичних засобів можна позбавитися від хвороб як тілесних, так і душевних. Філософ навіть започаткував традицію так званого «лікування музикою». Сутність такого лікування зводилася до виконання хорошого співу під акомпанемент гри на лірі. Лікувальна дія музики полягала у формуванні гарного настрою, розвитку навичок ритмічного співу, евримиці виконавців (Ямвлих, 2002: 101).

Необхідно зазначити, що Піфагор розробив особливу теорію відповідності певних музичних мелодій конкретному емоційно-психологічному стану слухача. Ним було визначено список творів проти зневіри, при переживаннях, проти роздратування, гніву, «всякого розумового потьмарення розгніваної душі», задля гальмування примхів і нездорових бажань. Було ним і визначено ієрархію ефективних інструментів для музичного ліку-

вання, перше почесне місце в ній посідала ліра, а замикала її флейта. На думку Піфагора, флейти мають різке звучання, пихате й абсолютно не благородне (Ямвлих, 2002: 102).

Суттєвих змін зазнало значення музики за часи Середньовіччя. Як відомо, всі сфери життя у той період були підпорядковані релігійним ідеалам та традиціям і світські жанри відійшли на другий план, використовувалися лише як допоміжний, обрядовий засіб. Отже, музика, як і інші види мистецтва, стала засобом церковної обрядової культури і музична традиція збагатилася новим жанром – унісонним хоровим співом.

Вивчення і аналіз історико-педагогічної літератури (Бодак, 1917; Лессинг, 1036; Чернов, 2016) свідчать, що в період Ренесансу діагностувалося повернення ідеалів духовності, краси, що супроводжувалося розквітом мистецтва, започаткуванням і розвитком цілого комплексу нових музичних жанрів (балада, мадригал, опера). Музичне навчання і освіта набувають офіційного статусу, при католицьких храмах стали відкриватися співацькі школи, так звані «консерваторії» – навчальні заклади для музично обдарованих і здібних дітей.

Науково-теоретична думка XVIII–XIX ст. звернула на музику спеціальну увагу, вивчаючи різні аспекти проблеми музичної освіти і навчання. Серед науково-педагогічних досягнень означеного періоду можна назвати такі: започаткування цифрового нотопису, заснування і розвиток французьким вчителем музики і математики П. Галеном цифрової системи навчання музики, виокремлення музики в спеціальний предмет для шкільного навчання.

Саме в цей період предметом спеціальної уваги прогресивної наукової і освітянської спільноти стає народна пісня. Означеній проблемі були присвячені роботи І. Вінкельмана, І. Гердера, Г. Лессінга.

Необхідно зазначити, що в поле особливої уваги науковців музика потрапила в період кінця XIX – початку XX століття, коли спостерігалося помітне поживання усіх гуманітарних сфер у світовому суспільстві, інтенсивний розвиток наук – фізіології, анатомії, психології, підвищення значущості духовності, високих ідеалів просвіти. Мистецтво стали розглядати потужною силою в розвитку моральних якостей, духовності людини.

Наприклад, Е. Прельс підкреслював значну роль саме мистецтва у формуванні моральних якостей. Усвідомлюючи, що безпосередньо мистецтво не може здійснити кардинальні перетворення

в моральній сфері людини, учений вбачав у ньому потужну силу для впливу на почуття, емоції. Систематична взаємодія з мистецтвом призведе до розширення і збагачення так званої «сфери споглядання», що й сприятиме розвитку «духовної культури», призведе до «безпосереднього розвитку свідомості та підйому моральності людини» (Сумцов, 1896).

На якісно новий рівень музично-педагогічна теорія і практика вийшли у XX ст. завдяки поглядам і діяльності окремих видатних педагогів. Особливий інтерес викликає педагогічна система музично-ритмічного виховання швейцарського педагога Е. Жак-Далькроза. Провідним методом творчого розвитку учнів Е. Жак-Далькроз вважав пластичну імпровізацію, яка може бути як індивідуальною, так і колективною. Пластична імпровізація – це імпровізоване створення рухових художніх образів під музику (Жак-Далькроз, 1913).

Зазначимо, що педагогічна системи, запропонована Е. Жак-Далькрозом, запропоновувала кардинально новий підхід до організації музичного навчання. Е. Жак-Далькрозом в основу своєї концепції було покладено положення про емоційність як про першочергове її завдання. Усупереч поширеної традиційної системи музичної освіти із системою знань, вмінь і навичок, педагог повернувся до емоційного, живого характеру музики. Педагог розглядав тіло ефективним інструментом для сприйняття та навчання музики. Реакція на мелодію через рухи тіла є для людини природними, дитина пізнає світ і емоційно реагує на мелодію, рухається відповідно до неї. Навчання музики через засоби пластики і виразності тіла дозволяє отримувати ще й додатковий розвиток – емоцій, сприйняття, почуттів й т. ін. (Жак-Далькроз, 1913).

Основними компонентами музично-педагогічної концепції Е. Жак-Далькроза були: ритмічна гімнастика, сольфеджіо, виховання слуху, музично-пластичні імпровізації. Саме імпровізації педагог відводив значне місце в навчанні справедливо вважаючи її початком прояву творчості (Жак-Далькроз, 1913).

Е. Жак-Далькроз розробив музично-педагогічну систему для широкої аудиторії, вона складалася з двох рівнів складності: елементарного (був спрямований на розвиток емоцій, почуттів, сприйняття музики), основного (був спрямований на надання знань, вмінь і навичок для подальшої професійної музичної освіти).

Продовження ідей Е. Жака-Далькроза знайшло в педагогічній системі угорського композитора і педагога З. Кодая. Основними особливостями його музичної системи були: широке викорис-

тання засобів народної музики, пріоритети співу при навчанні музики, акцентування на активний розвиток музичних здібностей дітей, зокрема слуху. Педагог підкреслював, що неможливо навчити дитину грі на інструменті, якщо в неї відсутній розвинутий слух (Кодай, 1982).

Система музичного виховання З. Кодая була визнана широкою прогресивною громадськістю і музичною спільнотою як ефективна і перспективна, а її основні положення, ідеї і принципи було покладено в основу прийнятої нині в Угорщині системи музичного виховання і навчання.

Зупинимося детальніше на основних положеннях музично-педагогічної концепції З. Кодая:

1) в основі навчання музики лежить активна музична діяльність особистості, її систематична практика з музикування;

2) голос є основним і доступним «інструментом» для музикування, саме спів стає першим природним проявом музичності особистості, засобом самовираження її внутрішнього настрою, емоцій, відчуттів;

3) хор, колективний спів, є своєрідною формою розвитку спільних почуттів, особливого емоційного переживання, відчуття загальної єдності;

4) звуковисотний слух є основою музикальності і притаманний лише співу;

5) спів а саpella є ефективною формою для базового розвитку музичних здібностей.

На думку педагога, запорукою успішності музичного навчання виступає емоційна насиченість процесу навчання. Педагог підкреслював, що спів має захоплювати дитину, її душу, її почуття. Зосередження ж уваги в процесі навчання музики виключно на техніці, вправах

і сольфеджіо не призведе до успіху і не дасть гарних результатів.

Концепція музичного виховання З. Кодая була широко визнана й використовувалася інститутом музичної освіти Угорщини. Особливо популярними були його ідеї щодо демократичності музичної освіти, популяризації навчання музики серед широких верств населення, залучення широкої аудиторії до хорового співу. Результатом стало всенародне активне прагнення до хорового співу, загальна музична грамотність серед населення.

Музична освіта впевнено увійшла до загальноосвітніх шкіл, створювалися шкільні хори, відводилася значна кількість академічного часу на заняття музикою. Наприклад, у 1 класі – півгодини двічі на тиждень, у 2–7 класах – по дві години на тиждень. Із 3–4-го класів учні отримують змогу навчитися грі на якомусь музичному інструменті.

Висновки. Отже, ще за часів античності музику розглядали природним засобом для самовираження, гармонізації із Всесвітом, розвитку духовності особистості. Особливого розвитку ідеї музичного виховання і освіти отримали у ХХ ст., оформилися в окремі педагогічні концепції і системи, збагатилися значним теоретичним підґрунтям. Музично-педагогічні концепції Е. Жак-Далькроза, З. Кодая, проголошуючи музику потужним, комплексним засобом розвитку особистості, запропонували методику навчання музики для широкої аудиторії. Особливістю музичної освіти і виховання стало зміщення акценту від методичного відпрацьовування музичних навичок та вмінь до здатності відчувати музику, виховувати музичні почуття, розвивати власні природні засоби музичної виразності (спів, пластика).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бодак Я. Історія західноєвропейської музики від найдавніших часів до XVII століття : навчальний посібник. Дрогобич : Коло, 2017. 280 с.
2. Винкельман И. И. Избранные произведения и письма / Вступ. ст. и ред. Б. Пшибышевского. Ленинград : Academia, 1935. 683 с.
3. Гердер Й. Г. Ідеї про філософію історії людства. Фольклор : науково-критичні матеріали : хрестоматія : у 2 ч. Київ : Київський університет, 2013. Ч. 1. С. 9–36.
4. Жак-Далькроз Э. Ритм : его воспитательное значение для жизни и искусства. Санкт-Петербург : Изд. журн. «Театр и искусство», 1913. 156 с.
5. Зарубіжна музична культура ХУІІ–ХХ ст.: Тематичний збірник наукових праць. Київ : «Компас», 1991. 160 с.
6. Кодай З. Избранные статьи / Пер. с венг. Москва : Сов. композитор, 1982. 288 с.
7. Лессинг Г. Э. Гамбургская драматургия. Москва; Ленинград : Academia, 1936. 455 с.
8. Лессинг Г. Э. Лаокоон, или О границах живописи и поэзии. Москва : Художественная литература, 1957. 519 с.
9. Платон. Діалоги. Київ : Основи, 1999. 395 с.
10. Сумцов Н. Ф. О литературе по эстетике. *Труды педагогического отдела*. 1896. Вып. 3. С. 142–151.
11. Чернова І. В., Горман О. П. Зарубіжна музика: історія, стилі, напрями : Навчальний посібник. Львів : НАСВ, 2016. 246 с.
12. Ямвлих Халкидский. О Пифагоровой жизни. Москва : Алетейа, 2002. 192 с.

REFERENCES

1. Bodak, Ya. (2017). *Istoriia zakhidnoievropeiskoi muzyky vid naidavnishykh chasiv do XVII stolittia: navch. posibnyk* [History of Western European Music from Ancient Times to the XVII Century: A Textbook]. Drohobych [in Ukrainian].
2. Winkelman, I. I. (1935). *Yzbrannue proyzvedeniya y pysmah* [Selected works and letters]. Leningrad [in Russia].
3. Herder, J. H. (2013). *Idei pro filosofiiu istorii liudstva. Folklor : naukovo-krytychni materialy : khrestomatiiia* [Ideas about the philosophy of human history. Folklore: Scientific Critical Materials]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Zhak-Dalkoz, E. (1913). *Rytm : eho vospytatelnoe znachenye dlia zhyzny y yskusstva* [Rhythm: its educational value for life and art]. St. Petersburg [in Russia].
5. *Zarubizhna muzychna kultura XIII–XX stolit (1991)*. [Foreign Musical Culture of the XIII–XX Centuries]. Kiev [in Ukrainian].
6. Kodai, Z. (1982). *Yzbrannue staty* [Selected Articles]. Moscow [in Russia].
7. Lessing, H. E. (1936). *Hamburhskaia dramaturhiya* [Hamburg dramaturgy]. Lenynhrad-Moscow [in Russia].
8. Lessing, H. E. (1957). *Laokoon yly O hranysakh zhyvopysy y poezyi* [Laokoon, or About the Borderline of Painting and Poetry]. Moscow [in Russia].
9. Platon. (1999). *Dialohy* [Dialogues]. Kiev [in Ukrainian].
10. Sumtsov, N. F. (1896). *O lyterature po estetyke* [About the literature on aesthetics]. *Trudy pedahohycheskoho otdela Kharkovkoho ymperatorskoho unyversyteta*, 3, S. 142–151 [in Ukrainian].
11. Chernova, I. V., Horman, O. P. (2016). *Zarubizhna muzyka: istoriia, styli, napriamy* [Foreign Music: History, Styles, Directions]. Lviv [in Ukrainian].
12. Jamblich. (2002). *O Pyfahorovoi zhyzny* [About Pythagorean Life]. Moscow [in Russia].